

HISTÒRIA

Josep Gumbau Serra (1862-1921), propietari, professor i intel·lectual empordanès

Per Lluís Serrano Jiménez,^(*) Salomó Marquès Sureda^(**)

Resum

L'objectiu principal de l'article és donar notícia de Josep Gumbau Serra. Exemple de l'emergència d'un intel·lectual de base agrària, compromès amb diferents aspectes del seu món des del republicanisme possibilista. Fou regidor de Girona i director de l'Escola Normal de Mestres de la mateixa ciutat. Es presenten diferents aspectes del seu context social, econòmic, cultural i polític per acabar exposant la seva tasca i posició per la cohesió i la renovació del magisteri a les comarques de Girona, entre altres, a través de la publicació d'El Defensor del Magisterio.

Paraules clau

Josep Gumbau Serra, Cantallops, Girona, republicanisme, *El Defensor del Magisterio*, colònies escolars

Abstract

The article wants to introduce Josep Gumbau Serra, example of the emergence of an intellectual with agrarian background, committed to various aspects of his world from the perspective of a feasible republicanism. He was city councillor of Girona and director of the "Normal" school of teachers in the same city. We present several aspects of his social, economical, cultural and political context and, in the end, explain his task and position for the cohesion and renewal of teaching in the Girona region, among others, through the publication of El Defensor del Magisterio.

Keywords

Josep Gumbau Serra, Cantallops, Girona, republicanism, *El Defensor del Magisterio*, school camps

* Becari predoctoral de l'Institut Recerca Històrica (UdG). MICINN: Projecte, HAR2008-02960/HIST.

** Catedràtic d'Història de l'Educació (UdG).

El protagonista d'aquest article és una persona d'aquelles que, per diversos motius, en el transcurs dels anys i de la història cauen en el més cruel dels oblitats i la seva obra queda dispersa, en estrats de documentació que de vegades, casualment, són trobats i tot seguit el personatge pren importància i magnitud dins d'un determinat context històric i cultural. Aquest és el cas, sens dubte, de Josep Gumbau Serra, un propietari natural de Cantallops i descendent de terratinents emfiteutes, agrimensor, mestre i pedagog emprenedor de projectes editorials i compromès per difondre un missatge de renovació i reforç entre el col·lectiu de mestres i educadors com a base i fonament d'una societat més culta i democràtica.

Així doncs, a banda de dedicar-se a la gestió i foment de les seves propietats, va ser mestre i director a l'Escola Normal de Mestres de Girona; auxiliar interí a l'Escola Normal de Mestres de Barcelona; propietari i director de la publicació *El defensor del magisterio* i regidor a l'Ajuntament de Girona, col·laborador de la premsa local i, segons Pla i Cargol, “*personaje influyente en su época*”.⁽¹⁾ Fou

1. PLA I CARGOL, Joaquín, *Biografías de gerundenses (Gerona y sus comarcas)*, Gerona – Madrid: Biblioteca gerundense de estudios e investigaciones, 1948, pàg. 146.

republicà i partidari d'Emilio Castelar (1832-1899) dins del republicanisme possibilista, de tall liberal i moderat. La seva il·lusió, als 20 anys, fou anar a Madrid i començar una aventura política al costat del líder republicà, però la seva condició d'hereu i les obligacions familiars a Cantallops el feren desistir.

Segons el seu nét,⁽²⁾ no era una persona massa religiosa, no anava a missa, però respectava la llibertat de cultes i les persones practicants com era el cas del seu entorn familiar més proper. Girona fou la seu de la seva carrera política, en fou regidor, i tot i les seves tendències de tolerància i llibertat tingué el vot i la confiança del bisbe Tomàs Sivilla, que va regir el bisbat de 1878 a 1906.

A Cantallops destacà, entre altres activitats, per la publicació d'una sèrie de –com a mínim quatre– *Cartas Abiertas* dirigides al poble personificat simbòlicament amb el senyor “Inocencio, Bueno y Sufrido”, en un exercici de sàtira i afinada crítica política als seus adversaris ideològics, en especial a Narcisa Vicens, propietària i mestra de l'escola de nenes (de 1888 a 1930) i representant de Can Batlle, una de les cases més potents del municipi, relacionats amb La Lliga i qualificats en ocasions, i entre altres, com a “feudals del poble”.⁽³⁾ La “mestra” o la “senyora Siseta”, com fixà la memòria històrica local, el 1923 esdevingué sogra del compositor Eduard Toldrà.⁽⁴⁾ Gumbau Serra, al poble, també tingué de rival el propietari Joan Ferrer Fedevella, alcalde en diverses ocasions i períodes, president de la Societat La Concòrdia, cofundador i secretari del “*Centro republicano autonomista instructivo*” de Cantallops,⁽⁵⁾ candidat a les eleccions provincials de 1913 per La Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR),⁽⁶⁾ conseller vocal permanent de la Mancomunitat de municipis de l'Alt Empordà,⁽⁷⁾ “conegut idealista, un dels més significats polítics comarcals”⁽⁸⁾ i membre de la lògia maçònica “La Luz” de Figueres (1931).⁽⁹⁾

ORÍGENS

El seu certificat de defunció revela que va néixer a Cantallops, fou el 26 de març de 1862, i la seva acta de baptisme detalla que rebé el sagrament

2. Enric Maria Ribot Gumbau de 91 anys i resident a Barcelona. Conversa telefònica del 21 de febrer de 2011.
3. ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general. Expedient de suspensió de Pere Sobrepera Blasi del càrrec de guarda jurat de Cantallops, juliol 1933, caps núm. 1.
4. CAPDEVILA, Manuel, *Eduard Toldrà, músic*. Barcelona: Aedos, 1964, pàg. 139-145.
5. *La Lucha*, 16 de julio de 1903, pàg. 2.
6. *La Veu de l'Empordà*, 8 de març de 1913, núm. 438, pàg. 2.
7. *Diario de Gerona*, 19 d'abril de 1922, pàg. 4.
8. *Publicacions de la Terra* (Llibre d'aspectes del terraprim), 2 agost 1930, pàg. 12.
9. CLARA, Josep, *Els fills de la llum: els francmaçons de les comarques gironines: 1811-1987*, Figueres: Vallès, 1988.

quatre dies després, a la parròquia de Sant Esteve del mateix lloc, amb els noms de Josep, Miquel i Joan. Fill natural d'Eugènia Serra de Palau-saverdera i d'Antoni Gumbau, de Cantallops i pagès d'ofici, fou el primer de quatre fills: Juan, Esteve i Miquel, els dos primers dels quals no arribaren a adults. Els seus avis paterns foren Josep Gumbau i Maria Martí, de Cantallops, i per part de mare, Joan Serra i Lúcia Torró, de Palau-saverdera.⁽¹⁰⁾

L'arxiu patrimonial de la família és molt ric en documentació econòmica i notarial. Podem detectar la branca principal de família Gumbau des de la segona meitat del segle XVII. A través dels testaments i els capítols matrimonials podem seguir la línia sense massa dificultat. D'aquesta manera sabem que per branca paterna era descendent de Francesc Gumbau (1725-1795), terratinent i protagonista de moltes compres de terres i establiments emfitèutics concedits pel comte de Peralada. Fill de Joan Gumbau i Francisca Giralt es casà amb Magdalena Figa. Participà i fou un dels artífexs de la privatització dels comunals, especialment de les terres boscoses,⁽¹¹⁾ i fou batlle i regidor d'acord amb la seva pertinença a l'oligarquia política i econòmica local.⁽¹²⁾ Damià Gumbau, el seu hereu, un pagès que havia signat capítols matrimonials el cinc de juny de 1776 i casat amb Maria Forcada, fou enterrat amb 60 anys el trenta de gener de 1809, en plena ocupació napoleònica, mort d'una "ferida violenta"⁽¹³⁾. El fill d'aquest, Miquel Gumbau, es casà amb Eleonor Daviu i signà capítols el vuit d'agost de 1804, matrimoni del qual nasqué Josep Gumbau, avi patern del protagonista.

FORMACIÓ I FAMÍLIA

Josep Gumbau va cursar els estudis de "*segunda enseñanza*", aconseguí el títol de batxillerat expedit el dotze d'octubre de 1879,⁽¹⁴⁾ i agrimensor pèrit taxador de terres per l'Institut de Figueres (1880),⁽¹⁵⁾ amb lliurament del títol l'abril de 1883. A la província de Girona, a diferència de la majoria de províncies

10. ADG. Parròquies: Cantallops, Baptismes 2 (1851-1877), f. 52v.

11. COMPTE, Albert, "Establiment de terres boscoses a Cantallops, el darrer terç del segle XVIII per l'explotació del suro", a *AIEE*, 31, (1998), pàg. 271-290.

12. SERRANO, Lluís, "Bans i usos comunals: conflictes de llarga durada. Cantallops com a exemple" a *AIEE*, núm. 40, (2009), pàg. 263-290.

13. ADG. Parròquies: Cantallops-Òbits 1 (1795-1865), f. 20v.

14. Arxiu de la Universitat de Girona - Unitat de Gestió Documental Arxiu i Registre. Fons de l'Escola Normal de Mestres de Girona (1914-1972).

15. BURGUEÑO, Jesús; NADAL, Francesc, "Agrimensors a la província de Girona durant la segona meitat del segle XIX", *Segon Congrés Català de Geografia*, 29-31 de maig de 2008, pàg. 460.

espanyoles que només tenien un institut a la capital provincial, hi havia dos instituts: el de la capital i el de Figueres, que era el més antic i procedia de la transformació d'un *Colegio de Humanidades* que s'hi havia establert i que havia dirigit González de Soto i que, en el seu moment, es va transformar en Institut de Batxillerat. Aquest fet va afavorir que una bona colla de nois empordanesos poguessin estudiar el batxillerat. Tot seguit inicià els estudis de mestre de “*primera enseñanza*”. El 1888 va obtenir el títol i el mateix any va entrar a treballar com a professor interí a l'Escola Normal de Mestres de Girona.

Acabats els estudis de magisteri i amb divuit anys va casar-se amb Maria Llanera, filla de la propietària de la Jonquera Catalina Salvatella. Va signar capítols matrimonials davant Ramon de Pagés, notari de Figueres, el sis de febrer de 1881. El seu pare, l'Antoni, li va fer donació de “*todos sus bienes y derechos, así muebles como inmuebles*” i el seu germà Miquel,⁽¹⁶⁾ que fou mestre a Cantallops, va rebre el 1898 una legítima de 6.666,67 pessetes equivalents a 2.500 lliures catalanes a més d'una recompensa de Josep per “*atestiguarle el afecto que le profesaba*” de 1.500 lliures més. Per fer efectiu el pagament li donà el ple domini la finca bosc dels “Pujols” i en usdefruit, fins exhaurir el deute, de l'onzena part indivisa que tenia Josep sobre la finca anomenada “La Muntanya”, antic terreny comunal.

Amb Maria Llanera i Salvatella, que va morir el 5 de febrer de 1890, va tenir tres filles: Leonor, Dolors i Mercè. Leonor Gumbau Llanera, la gran, soltera i sense fills, va ser la pubilla i va heretar els béns del seu pare el 1924. Dolors es casà amb el mestre Antidio Ribot Joanals de Sant Joan de Palamós. El 22 d'octubre de 1893, Josep Gumbau va contraure matrimoni canònic per segona vegada a l'església de Sant Feliu de Girona amb Dolors Joanals i Font, natural de Vilaromà, vídua i de trenta-set anys, amb qui tingué una nena, la Júlia. Domiciliat a Girona gran part de la seva vida, va morir vidu amb 59 anys d'una afecció pulmonar un dos de juny de 1921, a la casa pairal de Cantallops.

ACTIVITATS: PATRIMONI, GESTOR I POLÍTIC

Patrimoni agrari

Paral·lelament a la seva activitat docent, de la qual parlarem amb detall més endavant, va gestionar el seu patrimoni agrari i forestal –que havia rebut

16. Miquel Gumbau Serra va casar-se amb la propietària Ana Vicens Rocalba amb qui tingué dues filles, la Maria i la Montserrat. Fou mestre de l'escola pública de nens de Cantallops i jutge de pau del municipi. Va morir el 1907, als 36 anys, en un accident de tartana.

d'herència— a través del nom genèric de la “Granja Gumbau” de Cantallops, nom comercial (almenys des de 1909) que administrà conjuntament amb el seu gendre Antidio Ribot, el qual consta en diversos documents d'arxiu com administrador del negoci agrícola que bàsicament consistia en arrendaments de terres, vinyes i olivars a particulars del municipi. D'aquesta manera podríem citar l'arrendament a parts de fruits, a la tercera part, del camp i la vinya anomenada “Las Famadas” a Martín Vilanova Pairoli l'octubre de 1913. Entre les clàusules trobem que l'arrendatari havia de cultivar *“bien y debidamente el trozo de viña”*, que havia de portar la collita al domicili de l'arrendador (el transport se li pagaria a vint-i-cinc cèntims la semal), una durada indeterminada negociable després de la collita i per l'arrendador *“la libre entrada en el trozo arrendado así como el derecho de comer o coger alguna uva si tiene este gusto”*. Altres arrendaments interessants són els dels olivars de “Gumena” i “Viñasa” a Joan Blay Llonch el març de 1913, el qual estava obligat, entre altres, a portar la collita a casa de l'arrendador *“y no en ninguna otra parte, las aceitunas a medida que las recolecte; desde este sitio el arrendatario las llevará al molino aceitero del Sr. Gumbau, y después de obtenido el aceite satisfará la tercera parte del que quede líquido (pagado el Trull) al Sr. Gumbau, y las dos terceras restantes se las llevará el arrendatario a su casa.”*

El trull d'oli és objecte de diversos arrendaments com el de la temporada de 1917 a 1918 a Juan Tubert Brugat i Miguel Reynal Riera, propietaris del poble. Cal citar també diversos arrendaments, per parts, de la finca anomenada “Estany” situada al sud del terme i que limitava a l'oest “*con camino llamado de Bell-lloch; y por el sud con finca de D. Miguel Clos*”. Per l'amillament, entre els anys 1914 i 1915, hi consten una sèrie de finques entre les quals no hi compten la 1/11 part indivisa que posseïa Josep Gumbau dels terrenys forestals de les 1.500 vessanes de “La Muntanya”, bosc antigament comunal del qual els rendiments més importants eren la producció de suro, l'extracció de fusta de roure i la llenya i carbó d'alzina.

Finques (Amillament)	Vessanes	Import-Ptes	Cultiu
Hort dels Prats	1	20	H
Hort de la Casa	0,8	17,4	H
Cuadró	1,87	11	C
Argiles i Femades	19	150	C
La Viñasa	13,5	97,5	C, O
Estany	48	164,12	E, V
Pujol de les Forcas	6,38	23,5	E, V
Prat de Munt	2	2	P
Gumena	6	33,5	O
Hort d'en Giralt	0,5	10	H
	99,05	529,02	

“La Muntanya” de Cantallops, objecte de disputes judicials durant tot el segle XIX per haver estat comunal, fou també contenciós entre els mateixos copropietaris i hereus d'aquells homes que al segle XVIII privatitzaren aquest terreny per l'aprofitament individualista del bosc, bàsicament el suro, un motor econòmic de primer ordre.⁽¹⁷⁾ D'aquesta manera, i a partir de la documentació de l'arxiu patrimonial familiar, tenim notícies d'un judici o acte de conciliació de quinze de febrer de 1908 entre els diferents implicats que a proposta d'una majoria buscava una sortida econòmica i la divisió del condomini. Al respecte es va realitzar, el 8 de març del mateix any, una reunió a casa de Josep Cortada, un dels consocis domiciliats al poble, segons es desprèn de les convocatòries enviades, pel mateix Josep Gumbau, a Joaquin

17. SERRANO, Lluís, “Bans i usos comunals...”, *op. cit.*, pàg. 263-290.

Sobrepera Batlle que residia a la Jonquera, Narcís Subirós a Rabós o a José de Puig Descals, resident a Barcelona amb qui tenia més confiança:

V. ha sido siempre uno de los consocios de “La Montaña” que más partidario se ha mostrado de la división de la finca, convencido de que mantenida indivisa nos perjudicamos de un modo considerable. Los demás consocios hemos también sentido siempre iguales deseos, pero los famosos Sobreperas han puesto en juego todos los medios para evitar que llegando nosotros á un acuerdo conseguiremos la división.

La administración de la finca ha sido cada día más ruinosa y no es cosa de consentir que ello perdure, por lo cual, convencido de la inutilidad de provocar reuniones amistosas he instado la conciliación cuya copia la incluye y por ella podrá V. ver cuanto hemos adelantado en nuestros propósitos.

El *Butlletí Oficial de la Província* també se'n va fer ressò, en l'apartat de les providències judicials, de l'expedient de domini instat al jutjat de primera instància de Figueres pel compliment d'una providència del quatre de novembre 1908.⁽¹⁸⁾ Finalment, el juny de 1911, van acudir amb Salvador Dalí, notari habitual de Josep Gumbau, per fer l'escriptura de divisió de “La Muntanya” de Cantallops.⁽¹⁹⁾ Altres ecos d'aquesta divisió fou la publicitat de l'expedient⁽²⁰⁾ i la subhasta dels drets, embargats a Ildefonso Batlle y Daviu, del lot número u de la finca denominada “La Montaña” per deutes a Juan Daviu Auter. En aquest darrer anunci del BOP, com a jutge municipal consta Antidio Ribot⁽²¹⁾ i el secretari accidental del jutjat de pau és Josep Gumbau Serra.⁽²²⁾

Segons el seu nét, fou un home que no tingué gaire sort amb els negocis ni amb la l'economia, i en aquest sentit trobem en diverses ocasions anuncis

18. BOP de Gerona, jueves 16 de noviembre de 1908, núm. 137, pàg. 541.

19. ACAE, Col·lecció d'escriptures notariales soltes, núm. 110-76-T2-591 (1911). Divisió i adjudicació atorgada per Pere Sobrepera Batlle, propietari de Cantallops; Narcisa Vicens Riera, professora de Cantallops; Joaquim Sobrepera Batlle, propietari de la Jonquera; Miquel Batlle Vicens, propietari de Cantallops; Anna Vicens Llauro, propietària de Cantallops; Antònia Trilla Perxés, propietària de Cantallops; Margarita Batlle Corominas, propietària de Cantallops; Isabel Batlle Gumbau, de Cantallops; Lluís Batlle Sobrepera, jornaler de Cantallops; Dolors Batlle Corominas, propietària de Cantallops; Margarita Gumbau Daviu, propietària de Cantallops; Josep Gumbau Serra, agent d'assegurances de Cantallops; Josep Cortada Moncanut, propietari de Cantallops; Joan Daviu Auter, pagès de Figueres; Narcís Subirós Bech, propietari de Rabós, i Salvador Hugas Francesc, advocat de Castelló d'Empúries, d'una peça de terra de bosc, matoll i erma situada a Cantallops i dita “La Muntanya”. (Figueres, Salvador Dalí Cusf).

20. BOP de Gerona, jueves 18 de enero de 1912, núm. 8, pàg. 28.

21. També, en ocasions, exercí de secretari del municipi.

22. BOP de Gerona, martes 6 de febrero de 1912, núm. 16, pàg. 57.

relatiu a deutes impagats, com per exemple “*por débitos de contribución correspondientes al año de 1912*”, de Josep Gumbau.⁽²³⁾ En aquests anuncis feien públic, per als deutors, que l'oficina recaptadora estava situada al carrer de la Cort Reial, 1, baixos, de Girona. Sigui com sigui, en un certificat del notari Salvador Dalí de 1916, podem constatar que Gumbau Serra va vendre, el dotze d'agost de 1915 al veí de Figueres Carlos Cusí de Miquelet, una bona part de les seves finques: Horts dels Prats, la “Viñasa”, Gumena, “Argilas”, “Famadas” i Prat de Munt, i que s'havien satisfet els drets i impostos a hisenda.

En el sentit de mostrar un home compromès pel foment de l'agricultura és interessant l'esment, l'octubre de 1907, de l'autorització legal de la constitució a Cantallops d'un “*Sindicato Agrícola*” que “*ha merecido del M. Y. Sr. Gobernador civil de la provincia la inscripción en el Registro especial*” de sindicats agrícoles. Josep Gumbau comunicava a l'Ajuntament:

Honrado por la Asociación con el cargo de Presidente, me complazco de cumplir uno de los primeros acuerdos tomados en Junta general, comunicante á V. Y á la digna Corporación municipal que preside, la constitución del Sindicato y su domicilio social, calle de Figueres nº 4, 1º, ofreciéndome en nombre propio y en el de la Sociedad para cuanto pueda contribuir al fomento de los intereses morales y materiales de este pueblo, y consignando que el sindicato se hallará siempre dispuesto á llenar la misión que las leyes le señalen, y á ofrecer á esa digna Corporación municipal su humilde concurso para cuanto con ello sea compatible.⁽²⁴⁾

Segons altres notícies, del juny de 1914 i per l'hort de la casa, tot i tenir l'establiment d'aigües atorgat pel comte de Peralada a Francesc Gumbau el 1788, va iniciar davant el jutjat de pau el procediment d'aconseguir declaració de testimonis per la inscripció de l'aprofitament d'aigües al registre especial d'aigües que recollia un Reial Decret de 12 d'abril de 1901 i 12 de març de 1902. Segons ell: “*venían usándola desde tiempo inmemorial sus antecesores o causantes que le precedieron en la propiedad de dicha finca, el agua que circula por la Riera de Torrellas tomando el agua por medio de una presa de mampostería y conduciéndola por medio de una acequia o canal por donde va a depositarse en un aljibe; la sobrante va a caer en otra acequia que le devuelve nuevamente a la citada riera*”. Al punt del desguàs hi havia hagut un molí fariner que funcionà fins a finals de segle XIX.

23. BOP de Gerona, martes 29 de octubre de 1912, núm. 130, pàg. 549.

24. ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general: Correspondència de l'any 1907, caps a núm. 62, document núm. 82. Cantallops 15 d'octubre de 1907.

Gestoria, ideari i regidor a Girona

Gumbau fou un home inquiet i en la seva etapa d'acadèmic gironí combinà la feina docent amb l'obertura al públic d'una oficina de la qual trobem anuncis publicitaris –entre d'altres publicacions– al *Diario de Gerona* entre 1901 i 1903. Es presentava com a agent de negocis i en la propaganda de la gestoria exhibia el seu currículum:

El que haya de confiar cualesquiera representaciones, encargar la gestión de asuntos en las oficinas públicas ó autorizar á quien le cobre pensiones o libramientos de cualquier clase, dirjase á D. JOSÉ GUMBAU SERRA, Profesor Normal, Agente de Negocios matriculado y Habilitado de Clases pasivas.— GERONA PLAZA DE S. JOSÉ, N.º 1; BAJOS.⁽²⁵⁾

També féu publicitat de la seva gestoria des de les pàgines d'*El Defensor del Magisterio*, periòdic que va fundar i del qual fou director. Sabem que fou el representant de la “*Compañía de Seguros Hispania*” a la ciutat de Girona⁽²⁶⁾ i que estava domiciliat a la mateixa plaça de Sant Josep, número 1 on visqué amb la seva família.⁽²⁷⁾ De la seva vida i adscripció política i ideològica, tenim notícies disperses i lamentem no haver pogut trobar la seva correspondència i arxiu personal. Segons els seus descendents, comptava amb una nodrida col·lecció de lletres amb Emilio Castelar, breu president de la primera república, dirigent del republicanisme possibilista, democràtic i liberal i considerat un dels millors oradors de l'escena política espanyola. Que fou un fervent seguidor de Castelar ho constatem a les pàgines d'*El Defensor del Magisterio*, on aprofita de tant en tant per publicar-li algun text, en un exercici de prestigiar la revista i de cert proselitisme polític.

De la seva adscripció al republicanisme i de les relacions que mantenia amb diferents icones del moviment possibilista, tenim notícies d'una trobada amb Miguel Morayta⁽²⁸⁾ a Llançà:

Ante ayer pasó á Llansá la Comisión nombrada por el Comité Posibilista de esta ciudad al objeto de saludar al docto Catedrático de la Universidad Central y caracterizado posibilista D. Miguel Morayta, que está veraneando

25. *Diario de Gerona*, 7 de julio de 1901, pàg. 4.

26. *La Lucha*, 17 de mayo de 1904, pàg. 2; i CLARA, Josep; CORNELLA, Pere; PUIGBERT, Joan, *La Normal de Girona. 150 Anys d'història (1844-1994)*. Girona: U. de Girona, 1995, pàg. 37.

27. AMGI. Padró d'habitants, 1900 (UI 13458), f. 191r.

28. “*No hay más Dios que Castelar; y Morayta es su profeta*”. *La Dinastía*, Barcelona, miércles de 30 de marzo de 1887, año V, núm. 2082, pàg. 9.

en dicho punto. Dicha comisión, que la componían los señores D. Pablo Alsina, D. José Gumbau Serra y D. Joaquín Batet, á los cuales se agregó el señor Prats de Celrá, regresó el mismo día en el tren que llega á esta ciudad á las once de la noche, altamente satisfecha de las distinciones que mereció tanto al señor Morayta, como á su simpática señora y familia, llevando la grata noticia de que antes de muchos días dicho señor visitará nuestra Ciudad.⁽²⁹⁾

Morayta fou ideòleg del republicanisme federal iberista, periodista, catedràtic d'Història de la Universitat Central de Madrid, company d'estudis de Castelar i fundador i *Gran Maestro* de la lògia maçònica el *Gran Oriente Español* el 1889, a la qual s'hi adherí el 1891 la lògia *La Luz* de Figueres.⁽³⁰⁾ El comitè possibilista, a Girona, va tenir el seu òrgan de premsa i propaganda política amb la publicació de "*El posibilista*", periòdic polític d'avisos i notícies. En fou director Joaquim Batet i Paret i en el primer número exposaven que "*Nacemos de la democracia con todos sus atributos esenciales, y vamos directamente á la República posibilista, de la que es su indiscutible jefe D. Emilio Castelar, estadista y tribuno de nuestra amada patria*".⁽³¹⁾ No tenim constància que Gumbau hagués format part d'alguna lògia, el que sí podem afirmar és que la maçoneria va tenir una important implantació entre els docents, un dels quals Josep Dalmau Carles, correligionari de l'escola Normal de Girona i membre de la lògia *Paz*.⁽³²⁾

Del que queda de la llibreria de Josep Gumbau tenim una col·lecció de publicacions, llibres i revistes que ens donen pistes de la seva filiació intel·lectual.⁽³³⁾ Entre aquests, distingim obres i títols com els dos volums de la *Historia universal de la mujer: desde la más remota antigüedad hasta nuestros días* de Vicente Ortiz de la Puebla i de l'il·lustrador Eusebio Planas, publicat el 1880; *L'Album de la guerre illustratif* (1914-1918) de la Gran Guerra; *Geografía universal* de Malte-Brun; volums de la *Historia de Europa* de Castelar; *La vida de Nuestro Señor Jesucristo* de Luis Veuillot, 1864; *La revolución religiosa* de Castelar, una obra filosòfica i històrica dividida en

29. *Diario de Gerona*, 9 de agosto de 1892, pàg. 6.

30. CLARA, Josep, "Los masones de Figueras en el s. XIX", dins *La masonería en la España del siglo XIX* / José Antonio Ferrer Benimeli, [coord.] vol. 2, 1987, pàg. 725 [723-732].

31. *El posibilista*. Domingo 24 de febrero de 1889, año 1, núm. 1, pàg. 1.

32. PUIGBERT, Joan, *La Girona de la restauració. Girona, 1874-1923*, Girona: Ajuntament de Girona, 1995, pàg. 47. La qüestió de la maçoneria entre el magisteri gironí no s'ha estudiat a fons; possiblement tindriem algunes sorpreses.

33. Agraïm a Maria Dolors Aguilera Ribot i Jorge Caballero per la disponibilitat a l'hora d'obrir-nos Can Gumbau i de donar-nos accés a la llibreria i l'arxiu patrimonial i fotogràfic de la família.

quatre parts dedicades a Savonarola, Luter, Calví i Sant Ignasi de Loiola, 1883; *Los secretos del protestantismo* de José Hernández del Mas; i *Historia de las Iglesias Protestantes* de Jacobo Benigno Bossuet, 1852.

De la seva afició a la història de l'església i del protestantisme no en sabem gaire més que el que ens poden donar a entendre les obres de la seva biblioteca. Tanmateix tenim la informació d'una reunió de protestants a Cantallops el 1896, en la qual Andrés Bascos, evangelista de Figueres comunicava a l'Ajuntament que el "*Sábado próximo á las ocho y media de su noche va á celebrar un culto evangélico protestante en el local de José Figueres, calle Lope de Vega, n° 1*".⁽³⁴⁾ Així, podria existir certa fascinació pel fenomen en un exercici d'analogia política entre protestantisme i republicanisme i el paper de la religió en els processos històrics de canvi. El reformisme cristià, el llenguatge religiós i doctrinal republicà i la maçoneria tingueren certa retroalimentació de cultura política i ideològica.⁽³⁵⁾

A la seva biblioteca, també hi trobem diverses revistes enquadernades: *Nuestro tiempo. Revista mensual ilustrada*; *La Escuela moderna* (1893-1903), revista pedagògica hispanoamericana de la qual n'extreia articles o extractes per publicar al *Defensor del Magisterio* (1895-1906) revista que dirigia i de la qual els seus descendents guarden la col·lecció completa; *Hojas selectas*, de cultura general i editada a Barcelona per Salvat (1902), *Ilustración Española y americana. Revista de Bellas Artes*, il·lustracions que representaven aspectes de la vida quotidiana d'Espanya i Hispanoamèrica i amb col·laboradors com Clarín, Castelar, Valle-Inclán i Unamuno;⁽³⁶⁾ *Ilustración artística* periòdic setmanal de literatura, arts i ciències redactada entre altres "*notables escritores nacionales*" com Castelar, Pérez Estrich o Giner de los Ríos fundador, el 1876, i director de la *Institución Libre de Enseñanza*.; i *Por esos mundos*, d'aventures i viatges.

A Cantallops, a banda de la creació del sindicat agrícola, fou membre de la Societat de Socors Mutus La Concòrdia, creada el 1864, una institució

34. ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general: Alcaldia. Instància del 22 de mayo 1896, capsa núm. 389. La presència de protestants a l'Alt Empordà està documentada des d'antic; possiblement el fet de ser un territori de frontera ho afavorí. Els propagandistes hi són documentats abans de 1880, dècada en la qual Figueres tingué dues capelles que propiciaren l'expansió per la comarca. Vegeu CLARA, Josep, *Els Protestants*. Girona: Diputació de Girona, Quaderns de la Revista de Girona, 1994.

35. A Figueres i l'Escala, la maçoneria estigué relacionada amb el protestantisme. CLARA, Josep, "Los masones de Figueras...", *op. cit.*, pàg. 728.

36. MÁRQUEZ, Miguel B, "D. Abelardo de Carlos y «La Ilustración Española y Americana»", *Ámbitos*, núm. 13-14, 2005 (pàg. 185-209), pàg. 197.

important per la representació simbòlica en el si de la població a banda de les seves finalitats socials, mèdiques i cooperatives.

En el zenit de la seva carrera, el mateix any de la fundació d'*El Defensor del Magisterio*, uns mesos abans, fou escollit regidor a l'Ajuntament de Girona, càrrec que exercí de juliol de 1895 a juliol de 1899. El 1895 es presentà pel districte primer, que elegia tres regidors i cada un podia votar-ne dos, dels quatre que tenia Girona.⁽³⁷⁾ El diari *Lo Geronès* no es quedava curt i recomanava

á tots los nostres llegendors donguin sos votos á aquells que més garanties los hi sembli qu'ofereixen pera la bona marxa dels interessos del comú y pera establir lo credit de la corporació municipal, avuy per terra gracies á la llibertat que tenen molts regidors quan se tracta de gastar ab diners dels altres y de satisfacer sa vanitat ó ses conveniencias.

Tanmateix, Gumbau Serra quedà segon amb 275 vots per sota d'Antoni Boxa Bagué, amb 331, i per sobre de Joaquim Botet i Sisó amb 261.⁽³⁸⁾ Gumbau Serra formava part de la coalició liberal, integrada per fusionistes i possibilistes, que en el primer districte obtingué la victòria. El primer bienni que ocupà el càrrec, en la comissió de governació, exercia l'alcaldia Joaquim d'Espona i Nuix i els plens solien tenir una assistència variable i mediocre on Gumbau no solia faltar-hi. El 18 d'octubre de 1897 s'elevà a l'Alcaldia d'Antoni Boxa Bagué, que ocupà el càrrec en el bienni fins 1899. Les intervencions de Gumbau foren diverses i de diferents qüestions i problemàtiques: Guàrdia civil, enllumenat públic, recollida de donatius per als expatriats de Filipines o el record i el dol per la mort de Castelar el 31 de maig de 1899.⁽³⁹⁾ Tenim constància que formà part, en un lloc testimonial, de les llistes electorals per Girona el 1919 en una sol·licitud presentada per Paulino Pagés Pujol.⁽⁴⁰⁾

37. *Lo Geronès*, 11 de maig de 1895, pàg. 2. "Los candidatos que's presentan pera les eleccions municipals de demá, son los següents: Districte primer. (Elegeix tres regidors y cada elector por votarne dos).

D. Manel Llinás de Pastors

D. Antoni Gimbernat y Honrat

D. Joseph Gumbau y Serra

D. Antoni Boxa y Bagué

D. Bonaventura Cristiá y Oliva

D. Joseph Portas y Paler.

D. Esteve Sabater y Casellas (...)"

38. AMGI. Eleccions municipals, candidats, votacions, 1891-1895, IX, segon lligall, núm. 13.

39. PUIGBERT, Joan, *Política Municipal a la Girona de la Restauració (1874-1900)*. Girona: Ajuntament de Girona, 2000, pàg. 215-268.

40. BOP de Gerona extraordinario, martes 19 de agosto de 1919, pàg. V.

EL PROFESSOR

Tal com hem afirmat anteriorment, una part de la vida de Gumbau està relacionada directament amb el món de la docència i l'educació. En concret va exercir de professor a l'Escola Normal de Girona i també, breument, a la Normal de Barcelona. Amb el títol de Mestre de Primer Ensenyament Normal, el maig de 1888 entrà a ensenyar a la Normal gironina on es preparaven els futurs mestres; només els nois. La Normal femenina encara tardarà anys a crear-se.

El 1901 va ser nomenat vocal de la Junta Provincial d'Instrucció Pública,⁽⁴¹⁾ càrrec que havia exercit amb anterioritat.⁽⁴²⁾ Si com a professor de la Normal va tenir influència en els futurs mestres que ensenyarien a les escoles de la província, com a vocal de la Junta Provincial, els acords que es prenen de caire administratiu i legal també incidien en el bon funcionament de la xarxa escolar provincial.

Lligat de manera indirecta, però amb notable influència amb l'ensenyament, destaquem que va ser director-propietari del periòdic *El Defensor del Magisterio*. També va ser director, en diferents anys, d'una de les colònies escolars que l'Ajuntament de Barcelona organitzava a la província de Girona. Vegem-ho amb una mica de detall.

L'ESCOLA NORMAL

Josep Gumbau Serra exercirà de professor a la Normal durant una mica més de 15 anys. Primerament com a professor interí (11 anys i 8 mesos, del 1888 al 1899),⁽⁴³⁾ després com a professor provisional (1 any i 7 mesos, 1910 al 1912) i, finalment, com a professor propietari (1 any i 10 mesos, 1912 a 1914). Va exercir en dues Normals, primer a la de Girona (del març de 1888 al juny de 1910), després a la de Barcelona (del juny de 1910 al juliol de 1914) per tornar a Girona (juliol de 1914).⁽⁴⁴⁾ A més de professor, durant uns anys va ser

41. "Por Real orden de 18 del actual ha sido, nombrado vocal de la Junta provincial de Instrucción pública nuestro distinguido amigo y compañero don José Gumbau Serra, director de *El Defensor del Magisterio*." *Diario de Gerona*, 26 de abril de 1901, pàg. 2.

42. *El Defensor del Magisterio*, 5 de diciembre de 1895, pàg. 8.

43. "Se ha dejado sin efecto el nombramiento que sin duda por equivocación se había espedido á favor de un tal señor Pérez Soto para maestro segundo de nuestra Escuela Normal, cuyo puesto ocupa nuestro estimado amigo don José Gumbau Serra hace ya muchos años". *Diario de Gerona*, 27 de enero de 1892, pàg. 6.

44. "Ha sido nombrado auxiliar de la sección de ciencias de la Escuela Normal de Maestros, nuestro distinguido amigo don José Gumbau y Serra, Sea enhorabuena." *Diario de Gerona*, 6 de agosto de 1914, pàg. 5. "El rector de la Universidad ha firmado el "cumplase" a los nombramientos de catedrático numerario del Instituto de Gerona a favor de don Narciso Xifra Masmitjà y de auxiliar de la sección de Ciencias de la Normal de maestros de esta misma ciudad a favor de don José Gumbau y Serra". *Diario de Gerona*, 15 de agosto de 1914, pàg. 6.

director interí de la Normal gironina (gener de 1893 a octubre de 1899). I en el curs de 1915 a 1916 el trobem com a secretari accidental del centre en una memòria publicada que ell mateix va redactar.⁽⁴⁵⁾

Per aquesta memòria sabem que com a personal docent constava com a professor auxiliar propietari de la secció de ciències. De la seva etapa barcelonina ens consta que fou professor de dret i legislació escolar. Tot i així, en els estudis sobre la Normal gironina, el seu nom hi figura sense cap menció especial. De fet, Pere Cornellà, que ha estudiat bé aquesta època, ens ofereix una panoràmica general del centre no gaire falaguera. “*Els mestres* [afirma] s’havien de formar en un ambient inadequat per a la creació d’un bon clima de treball. Això, de fet, era el preludi del que els esperava als locals de les

45. GUMBAU SERRA, José, *Memoria correspondiente al curso de 1915 a 1916*. Girona: Escuela Normal de Maestros de Gerona, 1916.

escoles primàries.⁽⁴⁶⁾ De totes maneres, Cornellà també destaca que, malgrat les dificultats, el magisteri gironí va aconseguir uns bons nivells de prestigi gràcies a l'estimació per la feina, la dedicació, l'associacionisme professional, les experiències renovadores, la catalanitat i l'arrelament a la terra.

Amb les dades conegudes fins ara no podem aprofundir gaire en la qualitat docent de Gumbau com a professor. Sabem que el 1895, a la Normal, es varen organitzar unes “Conferències Pedagògiques” per a la formació dels mestres. Aquesta comesa s'encarregarà al professorat de la Normal perquè no s'ha ofert cap dels mestres públics de la província.⁽⁴⁷⁾ És significatiu saber els temes que es varen tractar:

“Dia 20 - Tema 1º.- Que puede hacer la Escuela en materia de educación religiosa.- Extremos que debe abrazar esta educación.

Dia 21.- Tema 2º.- Enseñanza de la Lectura, condiciones que deben reunir los libros de Lectura en las Escuelas. Crítica de los que más se usan en España.

Dia 22.- Tema 3º.- Provisión de Escuelas.- Procedimiento más conveniente.

Dia 23.- Tema 4º.- Enseñanza de la Geometria, Agrimensura y Dibujo lineal en las Escuelas primarias”⁽⁴⁸⁾

De la celebració d'aquestes conferències en tenim notícia entre els anys 1915⁽⁴⁹⁾ i 1918. Pel que fa a la formació dels futurs mestres, val la pena recordar que la segona meitat del segle XIX va ser una època de constants canvis de plans d'estudis. Del 1844 al 1914, hi haurà nou plans d'estudis diferents. L'etapa més calmada va ser la del 1868 al 1898 que va coincidir en l'estada de Gumbau a la Normal de Girona. El pla del 1868 constava de tres cursos amb un total de deu assignatures i el del 1898, quan n'era director, constava de dos cursos amb un total de 22 assignatures. Durant alguns períodes, els estudis de mestre s'impartiren en els instituts de batxillerat,

46. CLARA, J.; CORNELLA, P.; PUIGBERT, J., *La Normal de Girona 150 anys d'Història (1844-1994)*, Girona: Universitat de Girona, Facultat de Ciències de l'Educació, 1995, pàg. 61.

47. “Instrucción pública / Registro núm. 770 / ESCUELA NORMAL DE MAESTROS DE GERONA / Conferencias Pedagógicas / En la ciudad de Gerona a los diez de Junio de mil ochocientos noventa y cinco los Sres. Profesores de esta Escuela Normal al margen expresados, bajo la presidencia de D. José Gumbau y Serra, Director interino de la misma conforme se dispone en el art. 4.º de la Real Orden de 6 de Julio de 1888, dióse cuenta de la sesión anterior, y aprobada se tomaron los acuerdos siguientes:

1.º Que no habiéndose ofrecido tomar parte en las conferencias pedagógicas del presente año ningún Maestro público de esta provincia, se ha resuelto que se encarguen del desarrollo de los temas los profesores de esta Normal.”

48. BOP de Gerona, viernes 14 de junio de 1895, núm. 71, pàg. 303-304.

49. Conferencias pedagógicas celebradas en la escuela normal de maestros de Gerona durante los días 26, 27 y 28 de agosto de 1915. Girona: Dalmau Carles, 60 p. Fons Pascual Prats (AMGI).

centres on el pla de formació de l'alumnat estava del tot esbiaixat a favor dels batxillers i en detriment dels futurs mestres.

Durant la seva època de professor a la Normal gironina, obtingueren el títol de mestre alguns alumnes que ben aviat destacaren en el camp de la renovació pedagògica pel seu bon treball a l'escola i, també, per les seves aportacions en defensa i millora del magisteri públic, per exemple, Joan Bosch i Cusí (1895), Llorenç Jou i Olió (1894),⁽⁵⁰⁾ etc.

EL DEFENSOR DEL MAGISTERIO

Gumbau va crear i dirigir d'aquesta revista que, tal com el nom indica, estava orientada a la defensa dels interessos del magisteri gironí. Una lectura atenta ens permet de llegir-hi, en la Secció Oficial, aquelles informacions oficials d'interès per als mestres.

A més, s'hi publicaven articles de mestres de les comarques gironines i d'altres indrets, amb temes relacionats amb la docència i les reivindicacions professionals. En un altre apartat s'informava de publicacions (llibres, mapes, etc.) que podien interessar al magisteri; de manera especial es feia propaganda de les edicions de Dalmau Carles, s'anunciava la seva *Aritmética razonada y Nociones de Algebra* llibre que va tenir una enorme difusió; també les *Lecciones de Aritmética aplicada a las diferentes cuestiones mercantiles, para las escuelas de 1ª enseñanza*, aquestes publicacions i d'altres de Dalmau Carles llibres que encara es poden trobar en algunes biblioteques públiques i en cases privades. D'altres llibres anunciats a la revista: *Primer libro de lectura manuscrita para uso de las escuelas elementales y de párvulos* del mestre d'Espolla Antoni Balmaña. Aquest mestre era, per als seus companys mestres, l'exemple de la nova manera de fer escola. El seu museu escolar era visitat per molts col·legues que veien en ell i en la seva manera d'ensenyar un estímul de renovació de l'escola pública. *Lecciones preparatorias de Geografía* del mestre de Maçanet de Cabrenys Josep Batlle i París; *Industria i Comercio* de Josep Pallarés, mestre de Portbou; les obres del mestre Joan Bosch Cusí, etc.

La revista que va començar a publicar-se el 1895 va ser una eina que ajudà els mestres públics a estar al dia, a estar alerta de les novetats pedagògiques. Llegint els articles podem fer-nos una idea cabal de com eren aquests mestres gironins. Uns mestres que, tal com va escriure el pedagog

50. Vegeu CLARA, J.; CORNELLÀ, P.; PUIGBERT, J., *La Normal de Girona 150 anys d'Història (1844-1994)*, Girona: Universitat de Girona, Facultat de Ciències de l'Educació, 1995.

i polític Josep Pallach, estaven a l'avantguarda de la renovació pedagògica.⁽⁵¹⁾ D'aquests mestres fa anys vàrem destacar que:

Des de les seves escoles rurals, unitàries, promouen tota mena d'iniciatives i encomanen el seu entusiasme per la reforma de l'ensenyament i l'educació. S'interessen per tots els aspectes de la problemàtica de l'escola, pels aspectes polítics, pels professionals, pels organitzatius i pels aspectes més estrictament pedagògics. Introdueixen ja conceptes i pràctiques educatives del que més endavant s'anomenarà l'Escola Nova, malgrat la seva pedagogia sigui encara, utilitzant termes d'A. Galí, una pedagogia de la suggestió.⁽⁵²⁾

Que sapiguem, Gumbau no escriurà de manera constant a la revista. Almenys no hi ha articles signats amb el seu nom i, per tant, no podem conèixer de primera mà els seus interessos i les seves preocupacions pedagògiques. De totes maneres pensem que els editorials són tots seus, encara que no vagin signats; així com les incursions d'articles i retalls d'altres revistes.

A la revista, a més d'articles de mestres d'altres indrets, hi ha articles de mestres de les comarques gironines que figuren en la primera fila de la renovació pedagògica catalana com, per exemple, Llorenç Jou i Olió, Carmel Isern, Joan Delclós, Lluís Moreno Pallí, Carme Serrat, Maria Gironella, Carme Auguet, Silvestre Santaló,⁽⁵³⁾ Esteve Trayter de Figueres, Joan Batlle París (Agullana), Joan Huguet (la Bisbal), Antoni Balmaña (Espolla), etc. També s'hi publiquen notes de la Junta Provincial d'Instrucció Pública de la que n'era vocal.

Gumbau va ser el director i administrador de la revista, aquest serà el seu mèrit; de fet al llarg de la seva vida no deixarà mai de treballar de gestor. Sempre farà seguir les diferents feines amb la de gestor. Podem dir que serà un gestor amb interessos docents. Aprofitarà la publicació per fer propaganda de les seves activitats comercials.

En l'època que Gumbau era professor a l'Escola Normal i director d'*El Defensor del Magisterio*, a l'Alt Empordà es va produir un fet de gran importància pedagògica. Es tracta de l'inici de les "Converses Pedagògiques", una iniciativa dels mestres públics de les escoles rurals de la comarca que ràpidament es va difondre arreu de Catalunya. Va ser una experiència de

51. Vegeu PALLACH, Josep, *Els mestres públics i la reforma de l'ensenyament a Catalunya*, Barcelona: CEAC, 1978.

52. CLARA, Josep i altres, *La renovació pedagògica a l'Ensenyament Primari (1900-1936). L'aportació dels mestres gironins. Antologia de textos*. Girona: Diputació de Girona, 1980, pàg. 8.

53. Vegeu el llibre esmentat en la nota anterior on figuren articles de tots aquests mestres, i d'altres.

renovació pedagògica que passarà als annals de la història educadora de casa nostra per mèrits propis.

Tal com el seu nom indica, el 1903, mestres de pobles empordanesos varen proposar de trobar-se per parlar d'aquells temes que els interessaven per millorar la seva pràctica professional. Tenien molt clar que amb la formació inicial rebuda a l'Escola Normal no en feien prou i que necessitaven, de totes, totes continuar formant-se. I no varen esperar que per part de les autoritats escolars (la Inspecció) se'ls oferís aquesta formació. Es varen organitzar ells mateixos per resoldre els seus problemes. Es tracta d'un exemple d'autogestió que encara continua essent vàlid avui dia.

Aquests mestres no volien conferències, sinó promoure l'intercanvi d'experiències a partir dels temes que els interessaven. Jou i Olió, mestre de Llançà, escrivia el mes de març del 1903 a *El Defensor del Magisterio* un article intítulat "Redentora". Deia:

Y como por nadie se nos facilita un camino para capacitarnos, no queda más recurso que la iniciativa particular: el estudio, el cambio de impresiones con los compañeros; el ensayo en nuestras propias escuelas; las lecciones de la experiencia; la lectura de los periódicos y revistas; toda una serie de procedimientos que podrían bautizarse con el nombre de autodidáctica profesional, única manera –la enseñanza de si mismo– con que han llegado a ser algo los maestros que algo son.⁽⁵⁴⁾

A la "Carta sin sobre" que va publicar Silvestre Santaló, mestre de Camallera, a *El Defensor del Magisterio* manifestava amb tota claredat aquesta voluntat de formació. Escriurà:

El maestro es un ser aislado en su trabajo, y nos es una necesidad ir de vez en cuando a tomar fuerzas, a orientarnos a un centro de energía. Con el fin de ilustrarnos unos a otros, de mantener lazos de compañerismo y de fortalecernos recíprocamente, se ha pensado en promover unas "Conversaciones" (¡no conferencias!) que podrá promover quien quiera, el que ignore o el que sepa, y donde podrán intervenir los concurrentes.

Els mestres de les escoles públiques volien continuar formant-se i, per això, feien una crida a trobar-se i compartir interessos i neguits, bones pràctiques escolars i experiències positives. En l'article esmentat, Santaló posava un exemple concret:

54. *El Defensor del Magisterio*, 8 de marzo de 1903, pàg. 293.

Figúrate que yo me veo negro para enseñar con provecho la construcción gramatical. Pues bien, organizo una “Conversa” sobre el tema y los aficionados a las cosas de gramática, me ayudan a orillar las dificultades.⁽⁵⁵⁾

La proposta va caure en terreny ben abonat, ja que el juny del mateix any, 1903, aquests mestres varen celebrar la primera “Conversa”. El tema va ser sobre els treballs manuals en les escoles elementals; una qüestió que aquells anys era d’actualitat i que els mestres renovadors introduïen a les aules com una pràctica que desvetllava la capacitat creadora dels infants. El mestre de Cassà de la Selva (Gironès), Esteve Carles, en va ser el ponent. A partir d’aquell moment, les “Converses” s’expandiran per tot el territori català.

No sabem si Gumbau va participar directament en les “Converses”. Tenint present que aquesta iniciativa va néixer a l’actual Alt Empordà entre mestres que ben segur que coneixia i que estava a la Normal gironina, tot ens fa pensar que veuria amb bons ulls aquestes activitats si no és que hi va participar activament.

Josep Gumbau fou el director d’*El Defensor del Magisterio* fins a l’any 1905, moment en què comença a constar-hi com a fundador del periòdic i fou substituït per Manuel Viñas, que exercí la direcció fins al febrer de 1906 quan fou reemplaçat per Silvestre Santaló. A l’octubre de 1906, desapareix i es transformà en *El Defensor*, primer setmanal i després quinzenal, que es declarà com a òrgan de l’“*Asociación provincial del Magisterio*”. Fou Dalmau Carles y Compañía l’editorial que imprimí aquest nou rotatiu que tingué tirada almenys fins al 1910.

El 1908, al primer número d’*El Magisterio Gerundense* l’editorial de presentació reconeixia que el nou periòdic naixia “*para proseguir la senda de El Defensor, El Defensor del Magisterio, Boletín de Primera Enseñanza y demás publicaciones que nuestra generación de maestros jóvenes no alcanza, á todas las cuales hay de dedicar un piadoso recuerdo (...)*”.⁽⁵⁶⁾ Així doncs, *El Magisterio gerundense*, en part hereu d’*El Defensor del Magisterio* de Gumbau, fou el periòdic pedagògic de Girona més rellevant del primer terç de segle XX i de la història de la premsa educativa local.⁽⁵⁷⁾

55. *El Defensor del Magisterio*, 25 de mayo de 1903, pàg. 320.

56. *El Magisterio Gerundense*, 30 de enero de 1908, núm. 1, pàg. 1.

57. CHECA GODOY, Antonio, *Historia de la Prensa Pedagógica en España*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 2002, pàg. 265-266.

LES COLÒNIES

Un altre aspecte que ens mostra la pluralitat d'activitats de Gumbau en l'àmbit escolar és el fet que va ser director de les colònies escolars que es varen celebrar el 1916 a Cantallops. Es tractava d'una iniciativa de l'Ajuntament de Barcelona que seguint l'exemple d'altres països europeus, ben aviat, va promoure aquesta activitat complementària a l'escola amb la intenció d'afavorir, des del punt de vista higiènic i cultural, els escolars que més ho necessitaven.

Les colònies escolars varen néixer a començaments del segle XX a Barcelona amb una finalitat higienista molt clara. D'acord amb els postulats de l'època s'oferia la possibilitat que els escolars que més ho necessitaven, molts dels quals eren candidats a tenir la tuberculosi, poguessin passar una bona temporada a muntanya o a mar i que tot jugant i esplaïant-se i, també, educant-se, milloressin des del punt de vista biològic i fisiològic. El sol, l'aire, el menjar equilibrat, l'esport i, també, la companyonia, etc., eren un bon camí per fer-ne persones sanes i cíviques.

Amb aquests objectius, des de l'Ajuntament de Barcelona, els escolars anaven a passar un mes fora de casa seva, en indrets de la costa o de muntanya, fora de la província. El *Diario de Gerona* informa que l'any 1916 hi havia escolars barcelonins en diferents poblacions de Girona, entre aquestes Cantallops. La d'aquesta població va ser dirigida per Gumbau i el mestre Antidio Ribot. La notícia apareguda a la premsa gironina diu el següent:

*La Comisión de Colonias escolares de Barcelona, ha acordado enviar Colonias veraniegas a las poblaciones siguientes, de la provincia de Gerona, habiendo nombrado para su dirección los profesores que a continuación se indican: De niñas.— Arbucias: D. Concepción Tudó y doña Josefa Roura. Bañólas: doña Concepción Reig y doña Dolores Vila. De niños.— Cantallops: **Don José Gumbau y don Antidio Ribot.**— Ripoll: Don José Serra y don Enrique Noguera.— Santa Coloma de Farnés: Don Fernando Serra y don Gustavo Devant.— San Hilario Sacalm: Don Lorenzo Cabos y don Jaime Martorell.— Vidreras: Don Jerónimo Solsona y don Jaime Isern.⁽⁵⁸⁾*

Gumbau ja coneixia l'experiència de les colònies escolars barcelonines, almenys des de 1913, a Cantallops, coincidint amb la seva etapa de docència a Barcelona. El 1914, l'Ajuntament de Figueres va organitzar-ne unes, les

58. *Diario de Gerona*, 20 de julio de 1916, pàg. 4.

primeres, dirigides pel mestre Trayter amb 14 infants que varen anar a Massanet de Cabrenys.⁽⁵⁹⁾ I per la ciutat de Girona foren a l'Escala el 1916.⁽⁶⁰⁾ De la colònia de Cantallops, ara per ara, no sabem el ressò que podia tenir a la població la presència dels infants barcelonins, ni el lloc exacte on es varen allotjar. El que sí podem apuntar, relacionat amb aquest fet i el món escolar, és que Ribot, gendre de Gumbau, fou director del “Colegio Gumbau” a Cantallops, una escola privada de la qual en tenim notícia a través de comunicacions com la de Ribot a l'alcaldia constitucional:

“Dando cumplimiento á su atento oficio núm. 122, fecha 4 del actual, tengo el honor de acompañarle, adjunta, la relación de los niños de 6 á 12 años de edad que asisten á esta escuela, con todos los detalles que á esa Alcaldía precisan.

En lo sucesivo y para facilitar el exacto cumplimiento de la Ley de 23 de Junio de 1909 referente á enseñanza obligatoria, enviaré en los primeros días de cada mes una relación de los niños que asistan á este colegio detallando las faltas que durante el mes hayan hecho.

En el doble concepto que ostento, como maestro y como ciudadano, he de estar interesado en que lo dispuesto se cumpla, y si bien creo que no necesita V. recomendaciones para que ponga el celo debido hasta conseguir sea un hecho la efectividad de la Ley citada, sepa no obstante, que cuantas medidas tome para conseguirlo serán aplaudidas, no tan sólo por el que suscribe, sí que también por la opinión sensata y amante de la educación popular”.⁽⁶¹⁾

PER ACABAR

La intenció d'aquest article ha estat donar notícia de Josep Gumbau Serra d'una manera interdisciplinària i des d'àmbits i perspectives de les històries econòmica, política, cultural i de l'educació. El protagonista tingué un paper destacat en el món de l'ensenyament a Girona així com en la sociabilitat i consciència professional del magisteri amb la publicació

59. PUJOL, David; SOLER, Pere, “Les primeres colònies escolars de les comarques gironines: Figueres 1914-1936”, DIVERSOS AUTORS, *La renovació pedagògica. Comunicacions de les XVI Jornades d'Història de l'Educació dels Països Catalans*, Girona: CCG Edicions, 2003, pàg. 477-491.

60. *Primera colonia escolar organizada por el excelentísimo Ayuntamiento de la Inmortal de Gerona*. Girona: Dalmau Carles, 1916. Redactada per Joan Gomis, director de la colònia escolar a l'Escala.

61. ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general: Correspondència de l'any 1910, capsa núm. 63, document núm. 71, 6 de desembre de 1910.

d'*El Defensor de Magisterio*; periòdic que entre altres era altaveu, des d'un moment inicial, de la "Asociación general del magisterio de la provincia de Gerona" i de la "Unión de los Maestros de primera enseñanza del Partido de Figueras" l'associació de l'Alt Empordà que comptà, entre altres, amb molts dels col·laboradors de la publicació periòdica. Així doncs, seria interessant en el futur continuar amb la recerca en aquest i altres camps per dilucidar la potència del personatge, aprofundir en l'univers cultural i associatiu del magisteri a Girona i les implicacions i influències d'aquesta primera publicació professional en posteriors com *El Magisterio Gerundense*.⁽⁶²⁾ Però Josep Gumbau Serra fou un home polifacètic, un intermediari cultural, un intel·lectual compromès amb el seu temps i el seu país i tingué, com hem vist, una destacada activitat política, en la seva Girona adoptiva i en el seu Cantallops natal, on la seva presència i influència es va fer sentir en aspectes econòmics, socials i culturals.

62. Aquesta revista es va publicar del 1908 al 1934, en aquesta data es va començar a publicar en català *El magisteri gironí* fins al gener del 1939 que va deixar de publicar-se.

APÈNDIXS DOCUMENTALS

Profesorado numerario y auxiliar de los Establecimientos Públicos de Enseñanza.

HOJA DE SERVICIOS.

Don Jos Guzmán Lina
 natural de Castellón provincia de Gerona de edad de 31 años.

que actualmente presta sus servicios en la Escuela Normal de Maestros de Gerona y ocupa el número en el Escalafón del año 19 tiene los méritos y circunstancias que a continuación se expresan:

CARGOS QUE HA SERVIDO de 1900 a 1910 y de 1911 a 1915	FECHAS									TIEMPO de servicios en concepto de interinos	SERVICIOS que ha prestado	NOTAS				
	de los años anteriores			de los años de presente			de los siguientes									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9				1	2	3	
Procurador de la Escuela Normal de Maestros de Gerona	14	Marzo	1888	20	Setiembre	1893	25	Junio	1913	4	1	5	Interino			
Procurador de la propia Escuela Normal de Maestros de Gerona	1	Junio	1895	25	Junio	1913	1	Octubre	1914	6	1	45	35 años	35 años		
Comisario Auxiliar subalterno de la propia Escuela	24	Enero	1891	9	Setiembre	1893	26	Diciembre	1911	1	1	45	Interino			
Capitán provisional de la Escuela Normal de Maestros de Huesca	15	Junio	1910	4	Julio	1910	28	Julio	1912	1	2	10		Interino		
Capitán de la Escuela de Maestros de la Escuela Normal Superior de Maestros de Gerona	2	Julio	1914	16	Enero	1916	Continúa					1	40	15		Interino
<u>Total de servicios en los de Gerona de 1916</u>										17	1	37				
Detalle:																
Servicios en concepto de interinos										46	8	5				
" en concepto de provisional										1	7	60				
" en concepto de propietario										1	16	15				
<u>Total tiempo de servicios</u>										55	1	80				

Full de serveis.

Document de l'Ajuntament de Girona on consta la comissió de la qual formà part.

Pàgines inicials del primer número d'El Defensor del Magisterio.

CORRESPONDENCIA

DE

El Defensor del Magisterio

Todos los pagos que se hacen por los señores suscritores se consiguan sin falta en esta sección. También se contesta á las cartas que no exijan hacerlo por escrito, para lo cual deben acompañar los sellos correspondientes. Se ruega á todos los suscritores que envíen á esta Administración la consigna ó contraseña con que desean que aparezcan las contestaciones que se registren en esta sección. Aquellos que no vean contestadas sus preguntas, conviene que las reproduzcan, en la seguridad de que sus cartas han sufrido extravío.

IMPRENTA

DEL

DIARIO DE GERONA

33, BALLESTERIAS, 35

En este establecimiento que cuenta con todos los medios para poder servir al público con prontitud y perfección, se hacen toda clase de impresos.

Tarjetas de visita desde una peseta el ciento

Facturas, Memorandums, Circulares,

Talonarios para Sociedades.

Id. para cobro de mensualidades para Escuelas públicas.

Folleto, Reglamentos, Esquelas.

y demás trabajos que están por su baratura al alcance de todas las personas.

EL DEFENSOR DEL MAGISTERIO

Año I

Gerona 5 de Diciembre de 1895

Núm. 1."

Nuestro propósito

Deber nuestro consideramos, que con sumo gusto vamos á cumplir, al aparecer por primera vez en el estado de la prensa, el dar á conocer los propósitos que nos animan, los ideales que hemos de perseguir y la línea de conducta á qué pensamos ajustarnos.

Muchos y decididos son los periódicos con que cuenta el Magisterio para la defensa de sus intereses. Algunas acreditadísimas revistas tenemos, que ofrecen ancho campo donde ventilar y resolver las más intrincadas cuestiones pedagógicas. Unos y otras ofrecen patente y consoladora prueba de que la iniciativa particular, no tiene olvidados ni á los Maestros ni á la enseñanza. Los primeros sosteniendo con valor é inteligencia los derechos del profesorado. Las segundas fomentando la ilustración del mismo con sesudos artículos, llenos de sana doctrina, sobre toda clase de problemas cuya solución pueda ofrecer dificultad á los encargados de llevar á cabo la realización de la mas grande y difícil de las empresas: la educación del niño, la formación del hombre perfecto.

Aún reconociéndolo así, aun reconociendo que todos y

cada uno de los periódicos profesionales presta al Magisterio primario grandes y valiosos servicios, con seguridad más valiosos y más grandes que los que nosotros podrémos prestarle, nos decidimos á realizar la idea, de mucho tiempo á esta parte acariciada, nó porque considerémos que hayamos de llenar ningún vacío sensible, sino por el convencimiento de que siendo grandiosa la obra que entre todos realizan, nunca estará de más la agregación de un auxiliar, que, si poco vale por sus escasos recursos, de mucho puede servir por su sobra de voluntad en emplearlos.

El Magisterio de primera enseñanza es sin disputa la clase más enaltecida por todos los hombres de gobierno que se vienen sucediendo; no hay uno solo de estos, que al ocuparse del humilde Maestro, no reconozca sus grandes merecimientos y no se muestre decidido partidario de mejorar su insostenible situación; todos sin excepción, anuncian sus proyectos de mejora, pero... los años pasan, los Maestros sufren, y todo continúa como estaba, si no queda en estado peor.

Dios nos libre de suponer que las promesas hechas por nuestros primeros hombres, lo sean con la intención de nó cumplirlas. Probaría este proceder una poca escrupulosidad y una desaprensión tanto en ellos como en los partidos que los sostienen, que en modo alguno queremos ni podemos admitir.

Constituiría una burla sangrienta del fuerte con el débil, que nó cabe esperar de una persona digna. Lo que si creemos, y de ello tenemos convencimiento pleno, es que los mejores deseos se estrellan ante las insuperables dificultades que se oponen al planteamiento, de determinados y beneficiosos proyectos; pero creemos también que estos obstáculos no serían tan grandes y por tanto podrían ser vencidos con relativa facilidad, si consiguiásemos la extirpación de ciertos vicios administrativos y políticos, que nó creemos ahora del caso enumerar.

Pero sea como quiera, resulta siempre una obra colosal, tanto por sus fines como por las resistencias que se le oponen, el mejorar el estado de la enseñanza y de los Maestros; y porque es grande, porque la juzgamos difícilísima aunque posible, es por lo que nos inscribimos en la ya numerosa lista de campeones con que cuenta, y colocados en

el sitio que nos corresponde, en el último lugar, ofrecemos á nuestros apreciables y dignísimos colegas nuestra humilde aunque decidida cooperación para la pronta realización del fin que todos ellos persiguen, oferta que hacemos extensiva al Magisterio primario en general, y á todas aquellas personalidades que por su posición ó por sus especiales aficiones dedan ó quieran coadyuvar á esta honrosa tarea.

Desde hoy pues, nos tiene el Magisterio primario á sus inmediatas órdenes. Cuente con nosotros incondicionalmente, para toda empresa noble y elevada. Estamos dispuestos á arrostrar los mayores sacrificios para conseguir que se vea atendido en sus justas pretensiones.

La cuestión de pagos, tanto corrientes como atrasados, deja en esta provincia bastante que desear. Existe sobre todo un lunar, lástima causa decirlo, que debiera haber desaparecido mucho tiempo hace. Nos referimos al desfaldo del Cajero Roure y á la realización de la fianza. Uno y otro serán objeto preferente de nuestra atención, y sobre ellos hemos de insistir una y mil veces, hasta ver coronados nuestros desinteresados esfuerzos, por el más lisonjero éxito.

Después de esta sincera oferta al Magisterio, permitan-nos las autoridades, que, volviéndonos hácia ellas, les roguemos se fijen en la situación en que nos coloca lo que acabamos de consignar. Ello nos obligará mas de una vez á tributarles nuestro caluroso aplauso, y nosotros cumpliremos gustosísimos este deber; pero no dejaremos tampoco de cumplir jamás el que nos imponemos de exponer con sinceridad los desfavorables juicios que puedan merecernos sus actos, si en conciencia los estimamos perjudiciales para la noble causa que defendemos.

Lo que sí honradamente podemos asegurarles, es prescindir de toda pasión política ó personal para juzgarlos. Así, no extrañen vernos censurar unos actos suyos y aplaudir otros. Ni lo primero acusará enemistad, ni probará personales simpatías lo segundo. Tan sólo deberá demostrarles que nosotros juzgamos de la bondad de las acciones, por las acciones mismas, nó por las personas que las han ejecutado.

Cúmplenos ya tan solo, después de todo lo dicho, fiel

expresión de nuestros sentimientos y exacto reflejo de nuestra voluntad, dirigir un afectuoso saludo al Magisterio primario, saludo que hacemos extensivo á las dignas autoridades que tienen intervención en los asuntos de primera enseñanza, á la prensa en general y en particular á la de esta provincia, sin distinción de matices, con la que, dicho sea de paso, procuraremos estar siempre en relaciones de buena amistad, por lo que ya hoy para en lo sucesivo deseamos hacer constar, que las diferencias de criterio no serán nunca consideradas por nosotros motivos de enfriamientos, y que procuraremos guardar siempre á todos nuestros colegas aquellas atenciones y buenas formas que la buena educación y verdadero compañerismo exigen, seguros de merecerles idéntico proceder, en justa correspondencia.

La Redacción

Advertencias

Primera: Los números correspondientes al actual mes de Diciembre se remitan á todos los Muñstros de la provincia.

Segunda: Los que desean suscribirse deberán remitir el importe de un semestre antes de 1.º de Enero próximo, desde cuya fecha se suspenderá el envío á todas aquellas que no lo hayan verificado. Los que desean suscribirse tengan alguna dificultad para girar el importe, pueden escribir al Administrador pidiendo que se les cobre á domicilio, lo cual se efectuará cargándoles el 10 por 100 por gastos de giro.

Tercera: Deshúdos á no establecer diferencias rogamos á nuestras lectoras que ninguno tome á ofensa la suspensión del envío del periódico, ya que este mismo es indispensable para la buena marcha del periódico, el exacto cumplimiento de la anterior advertencia.

Cuarta: Al objeto de normalizar la contabilidad, todas las suscripciones tendrán idéntico vencimiento: 30 de Junio y 31 de Diciembre.

Quinta: A fin de que tenga debido cumplimiento la advertencia anterior, esta primer semestra se considerará de siete meses, por lo que los suscritores deberán abonar 3'50 pesetas.

Sexta: Los suscritores tendrán derecho á que se les inserten una vez al trimestre los anuncios de sus obras, disponiendo de un espacio equivalente á una cuarta parte de plana.

Séptima: Los libros satisfarán por los anuncios de plana entera 25 pesetas trimestre, por los de media plana 15 pesetas trimestre, y 10 por los de un cuarto de plana.

Octava: De todas las obras que se reciban se dará cuenta en la sección correspondiente.

Novena: Si nuestros lectores consideran las condiciones de **El Defensor del Magisterio** y la tirada máxima que puede alcanzar un periódico de provincias, comprenderán perfectamente que para servir bien y puntualmente necesitamos de los suscritores el exacto cumplimiento de todas las condiciones señaladas, y no extrañarán que se las recomendemos con insistencia, ya que no-olvidamos también dispuestos á cumplir escrupulosamente los compromisos que desde el primer momento hemos contraído.